

EKSHUMACJE

W DZIAŁANIACH ODDZIAŁU IPN WE WROCŁAWIU

W ramach prowadzonej przez Biuro Edukacji Publicznej IPN działalności naukowo-badawczej szczególne miejsce zajmują poszukiwania i identyfikacje miejsc pochówków ofiar systemu komunistycznego. W tym obszarze aktywności naukowej na uwagę zasługują ekshumacje szczątków więźniów skazanych na karę śmierci i straconych w więzieniach Wrocławia i Opola. Przeprowadzone badania pozwalają w sposób jednoznaczny stwierdzić, że poza jednym przypadkiem śmierć więźniów nastąpiła wskutek zastosowania „katyńskiej” metody uśmiercania; przez strzał oddany z bliskiej odległości w potylicę skazańca.

Cmentarz Osobowicki we Wrocławiu, 23 września 2003 r.

Pierwsza ekshumacja szczątków ofiary systemu komunistycznego została przeprowadzona 23 września 2003 r. na polu 81 A Cmentarza Osobowickiego we Wrocławiu. Kilka miesięcy wcześniej sukcesem zakończyły się poszukiwania zamieszkałej w Niemczech córki straconego we Wrocławiu w 1953 r. kpt. Włodzimierza Pawłowskiego „Kresowiaka”¹. Na jej prośbę w Oddziałowym Biurze Edukacji Publicznej IPN we Wrocławiu podjęto działania zmierzające do przeprowadzenia ekshumacji. Uzyskane wyniki badań georadarem² pola 81 A dokonanych 25 marca 2003 r. pozwalały na precyzyjne określenie miejsca prawdopodobnego pochówku kpt. Pawłowskiego, znajdującego się obok nagrobka straconego w tej samej egzekucji jego bliskiego współpracownika – Józefa Radłowskiego „Wodospada”. Prace ziemne podjęto wbrew opinii obecnych przy ekshumacji podkomendnych kpt. Pawłowskiego, których zdaniem obaj więźniowie zostali pochowani w jednym grobie, oznaczonym dziś nagrobkiem J. Radłowskiego.

Szczałki W. Pawłowskiego pochowano na niewielkiej głębokości 1 m. Odnalezione w kilku miejscach charakterystyczne ciemnobrązowe pozostałości drewna wskazywały, że ciało przed pochówkiem umieszczono w drewnianej skrzyni. Układ kości świadczył o ułożeniu go w pozycji leżącej, na plecach. Wydobyte z grobu resztki obuwia, guzik i część grzebie-

¹ Włodzimierz Pawłowski „Kresowiak”, „Orełski”, „Myszkowski”, podoficer zawodowy WP, oficer BCh, działacz PSL. Ur. 28 XI 1911 r. w Zalesiu, pow. Rzeszów. Syn Józefa i Zofii z d. Kłosowskiej. Uczestnik kampanii wrześniowej 1939 r., oficer BCh-AK, komendant powiatowy BCh na pow. Sokal, milicjant, kierownik wyszkolenia kompanii ochrony Urzędu Wojewódzkiego we Wrocławiu. Od 1947 r. ukrywał się. Założyciel i komendant wojewódzkiej organizacji antykomunistycznej „Kresowiak” – „Rzeczpospolita Polska Walcząca” (1949–1951). Aresztowany 13 X 1951 r. we Wrocławiu. Wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego we Wrocławiu z 31 VII 1952 r. skazany na karę śmierci. Stracony 24 IV 1953 r. w Więzieniu nr I przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

² W badaniach kwater więziennych wykorzystano georadar (RAMAC/GPR). Wykonano blisko 70 pomiarów do głębokości ok. 3 m (OBEP IPN we Wrocławiu, Mapa dokumentacyjna linii przekrojów georadarowych (RAMAC/GPR) wykonanych w rejonie pola 81 A oraz 120 Cmentarza Osobowickiego we Wrocławiu).

Fot. S. Krzyżanowska

Fragment czaszki W. Pawłowskiego z widocznym otworem po kuli

w potylicę. Wylot kuli nastąpił prawdopodobnie w okolicach ust. Przyczyną tak rozległych zniszczeń czaszki mógł być tor lotu pocisku i powstałe wówczas ciśnienie śródczaszkowe. Tożsamość W. Pawłowskiego potwierdziły ostatecznie badania DNA wykonane w Zakładzie Medycyny Sądowej we Wrocławiu.

nia potwierdzały też, że skazańca pochowano w butach i ubraniu.

W odróżnieniu od stosunkowo dobrze zachowanego szkieletu ogromne zniszczenia stwierdzono w obrębie twarzoczaszki, którą wydobyto na powierzchnię w kilkunastu częściach różnej wielkości. Na podstawie zarówno oględzin szczątków dokonanych na cmentarzu, jak i badań w Zakładzie Medycyny Sądowej we Wrocławiu dr Jerzy Kawecki uznał, że śmierć W. Pawłowskiego nastąpiła w wyniku strzału z broni małokalibrowej (ok. 7–8 mm) oddanego z bardzo bliskiej odległości

Fot. K. Szwojgryk

Badanie domniemanych szczątków Hieronima Bednarskiego w Zakładzie Medycyny Sądowej we Wrocławiu

Cmentarz przy ul. Wrocławskiej w Opolu, 29 marca 2006 r.

Wydarzeniem rozpoczynającym sekwencję działań, które doprowadziły do drugiej ekshumacji, był list, jaki nadszedł do oddziału IPN we Wrocławiu w maju 2005 r. Rodzina straconego w Opolu w 1953 r. Hieronima Bednarskiego³ zwróciła się z prośbą o pomoc w odnalezieniu jego miejsca spoczynku. W liście przesłano też szkic wykonany na podstawie wspomnień naocznego świadka potajemnego pochówku dokonanego na cmentarzu ewangelickim przy ul. Wrocławskiej w Opolu. Wskazane przez rodzinę miejsce potwierdzone zostało przez pracowników OBEP IPN we Wrocławiu na podstawie materiałów archiwalnych. Zapisy w księgach cmentarnych wskazywały także, że H. Bednarskiego pochowano pod płótnem oddzielającym cmentarz od ulicy Wrocławskiej, kilka metrów od bocznej bramy cmentarza, w miejscu oznaczonym jako pole IA, rząd VIII, grób 2.

³ Hieronim Bednarski „Nawrócony”, „Suchy”, członek GL i BCH na Rzeszowszczyźnie, żołnierz oddziału dywersji AK Rzeszów, żołnierz LWP. Ur. 19 XI 1921 r. w Zwiężycy, pow. Rzeszów. Syn Piotra i Marii z d. Kruczek. 12 XII 1945 r. aresztowany przez Oddział Informacji Wojskowej 10. DP i osadzony w areszcie, skąd zbiegł 30 XII 1945 r. Po powrocie na Rzeszowszczyznę został członkiem „Straży” Obwodu/Rejonu Rzeszów DSZ-WiN. Ujawnił się 18 III 1947 r. W latach 1950–1951 członek Konspiracyjnej Armii Polskiej, działającej w pow. Prudnik. Aresztowany 16 VI 1951 r. w Piechowicach k. Jeleniej Góry przy próbie nielegalnego przekroczenia granicy. Wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Opolu z 31 X 1952 r. skazany na karę śmierci. Stracony 29 III 1953 r. o godz. 3.00 w więzieniu w Opolu.

Uzyskana z obu źródeł zgodność co do usytuowania grobu więźnia umożliwiła przeprowadzenie ekshumacji. Jej termin wyznaczono w dniu 53. rocznicy śmierci H. Bednarskiego – 29 marca 2006 r. Uczestniczyli w niej: rodzina straconego z Rzeszowa, wiceprezydent Opola Arkadiusz Karbowski, dr Jerzy Kawecki z Zakładu

Badanie domniemanej czaszki Hieronima Bednarskiego metodą superprojekcji w Zakładzie Medycyny Sądowej we Wrocławiu

Medycyny Sądowej we Wrocławiu i media. Na głębokości ok. 1 m odnaleziono owalną ołowianą tabliczkę z danymi osobowymi H. Bednarskiego. Fakt ten wydawał się w sposób jednoznaczny potwierdzać trafność dokonanych obliczeń. Wkrótce potem nastąpiły jednak nieprzewidziane zdarzenia. W dwóch różnych miejscach odnaleziono pogrzebane na podobnej głębokości dwie czaszki niemowlęce oraz ślady po ozdobnych, metalowych okuciach trumien. Nie ulegało wątpliwości, że H. Bednarskiego pochowano w miejscu, gdzie grzebano także dzieci.

Na prawdopodobne szczątki H. Bednarskiego natrafiono na bardzo dużej, jak na pochówki zlecane przez władze więzienne, głębokości ok. 1,90 m. W wykonanych zarówno na miejscu, jak i późniejszych badaniach w Zakładzie Medycyny Sądowej we Wrocławiu dr Kawecki stwierdził zły stan zachowania kości oraz bardzo duże braki kostne w obrębie czaszki. Ich powodem mogły być skutki powodzi w Opolu z 1997 r., gdy teren cmentarza przez kilka dni znajdował się pod kilkudziesięciocentymetrową warstwą wody. Ani w czaszce, ani w żadnej części szkieletu nie odnaleziono śladów świadczących o zabiciu ofiary za pomocą broni palnej.

Gdy okazało się, że niemożliwe jest uzyskanie wyniku badania DNA, 12 października 2006 r. w Zakładzie Medycyny Sądowej we Wrocławiu podjęto decyzję o zastosowaniu metody superprojekcji. Ze względu jednak na duże uszkodzenia twarzoczaszki również te działania okazały się nieskuteczne. W końcowej opinii stwierdzono bowiem, że po zastosowaniu metody superprojekcji: [...] „nie można wykluczyć ani też potwierdzić tożsamości badanego”.

Od listopada 2007 r. ponowne próby określenia kodu genetycznego H. Bednarskiego podejmowane są w Zakładzie Medycyny Sądowej w Krakowie.

Cmentarz Osobowicki we Wrocławiu, 10 kwietnia 2006 r.

Inne okoliczności towarzyszyły ekshumacji z pola 81 A Cmentarza Osobowickiego, przeprowadzonej w kwietniu 2006 r. W przeciwieństwie do wszystkich innych opisanych przypadków grób por. Mieczysława Bujaka⁴ nigdy nie był nieznanymi. Kilka tygodni po otrzymaniu

⁴ Mieczysław Bujak „Gryf”, żołnierz AK, powstaniec warszawski, ppor. LWP (1948). Ur. 2 X 1926 r. w Krakowie. Syn Andrzeja i Bronisławy z d. Gwardzińskiej. Jeniec stalagu XI A Altengrabow – Kommando 892/1 Befeleringer, następnie stalagu XI B Fallinghostel. W 1945 r. żołnierz jednostki pancerniej 3. Armii USA. 14 IX 1945 r. powrócił do Polski. W 1946 r. po krótkim pobycie w oddziale kpt. Mariana Bernaciaka „Orlika” wstąpił do LWP. 18 IX 1948 r. ukończył Oficerską Szkołę Piechoty

Ekshumacja por. Mieczysława Bujaka

Butelka z grobu Mieczysława Bujaka

wiadomości o jego śmierci z Warszawy do Wrocławia w poszukiwaniu miejsca pochówku przyjechały jego matka, ciotka i siostra. Przekupiony pracownik cmentarza wskazał im miejsce pochówku i zgodził się na odkopanie i otwarcie trumny. Ciało M. Bujaka pochowane było w mundurze, który po dokonywanych własnoręcznie reperacjach rozpoznała matka skazańca. Ogromne zniszczenia twarzy pochowanego przyczyniły się nawet do powstania krążącej do niedawna opinii, że ciało nie miało głowy. Aby nie zatracić w przyszłości pamięci o miejscu pochówku, w ziemi zakopano zalakowaną butelkę z danymi osobowymi M. Bujaka i informacjami na temat okoliczności jego śmierci. Na miejscu ustawiono krzyż i usypano mogiłę, która jako jedna z bardzo niewielu przetrwała do końca lat osiemdziesiątych, kiedy zastąpiono ją nagrobkiem.

Ekshumację podjęto na prośbę zamieszkałej w Warszawie siostry M. Bujaka, pragnącej, by brat spoczął w stolicy. Odbyła się 10 kwietnia 2006 r. w obecności kapelana wojskowego, poczty sztandarowego organizacji „Strzelec”, znajomych rodziny M. Bujaka i dr. J. Kaweckiego.

Na głębokości ok. 50 cm odnaleziono zakopaną jesienią 1951 r. butelkę z dwiema umieszczonymi w środku kartkami o zbliżonej treści, informującej o tożsamości pochowanego w tym miejscu więźnia. Jedną z nich kończyły słowa: [...] „Zamordowany 31 sierpnia 1951 r. za to, że był Polakiem”. Szczątki por. M. Bujaka pogrzebano na głębokości ok. 130 cm. W grobie odnaleziono fragmenty butów, kilka guzików wojskowych i część naramiennika munduru. Podobnie jak w przypadku straconego w 1953 r. kpt. Włodzimierza Pawłowskiego, śmierć por. Bujaka nastąpiła w wyniku strzału w potylicę oddanego z bliskiej odległości. Wylot kuli znajdował się w okolicach jamy ustnej, czego dowodziły zniszczenia tkanki kostnej w tym obszarze.

Dzięki współpracy oddziału IPN we Wrocławiu z Fundacją Żołnierzy Polski Podziemnej, władzami miasta stołecznego Warszawy i Ministerstwem Obrony Narodowej 10 kwietnia 2007 r. szczątki por. M. Bujaka pochowane zostały z honorami wojskowymi w Panteonie Żołnierzy Polski Walczącej na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

nr 1. Dowódca plutonu w Oficerskiej Szkole Piechoty nr 2 w Jeleniej Górze (1948–1949) i dowódca kompanii 1. pp 1. DP. Aresztowany 19 VIII 1950 r. pod fałszywym zarzutem stworzenia komórki WiN w wojsku i „próby obalenia przemocą ustroju”. Wyrokiem Wojskowego Sądu Okręgowego nr IV we Wrocławiu z 25 IV 1951 r. skazany na karę śmierci. Stracony 30 VIII 1951 r. o godz. 20.00 w Więzieniu nr I przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

Cmentarz w Opolu Półwsi, 27 czerwca 2006 r.

Ostatnią z dotychczasowych ekshumacji przeprowadzono 27 czerwca 2006 r. Poprzedziły ją kilkumiesięczne badania dokumentów archiwalnych dotyczących straconego 9 sierpnia 1952 r. w Opolu oficera AK Edwarda Cieśli⁵. Z zapisów dokonanych w księgach cmentarnych wynikało, że po egzekucji jego ciało przewieziono zostało na cmentarz w Opolu Półwsi, gdzie zostało pochowane w kwaterze II D, rzędzie II, w grobie nr 13. W bliżej nieznanym czasie zmienił się jednak obszar kwatery, jego oznaczenie numeryczne, a nawet numeracja znajdujących się w niej rzędów. Obecnie kwatera nosi numer I B, a rząd, w którym pochowano E. Cieślę, nr X.

W czasie przeprowadzonej na cmentarzu wizji lokalnej poszukiwano zachowanych do dziś grobów osób pochowanych latem 1952 r. Znając nazwiska, daty pochówków i numery grobów, przyjęto, że odnalezienie kilku grobów w rzędach znajdujących się w najbliższym położeniu od grobu skazańca pozwoli na stosunkowo precyzyjne określenie miejsca jego spoczynku. Obliczenia przeprowadzone z kilku kierunków wskazywały jednak miejsce, w którym w styczniu 1983 r. pochowano inną osobę. W trakcie rozmowy z przedstawicielem władz cmentarza uzyskano zapewnienie, że w przypadku wykonywania tzw. dopochówku szczątki pochowanych wcześniej osób nie są wydobywane na zewnątrz i przenoszone w inne miejsce.

Po uzyskaniu zgody rodziny pochowanego w 1981 r. Stefana Jarosińskiego przystąpiono do ekshumacji. Podczas prac obecna była przybyła z Krakowa rodzina E. Cieśli, wiceprezydent Opola A. Karbowski, ks. proboszcz Józef Słocki, dr Michał Wepsień z Zakładu Medycyny Sądowej we Wrocławiu, przedstawiciele IPN z Krakowa, kpt. Andrzej Kurek z Zakładu Karnego w Opolu, lokalne media.

Na głębokości ok. 50 cm natrafiono na wieko trumny z 1981 r. Fakt zakopania trumny na tak niewielkiej głą-

Czaszka Edwarda Cieśli podczas badań w Zakładzie Medycyny Sądowej we Wrocławiu

⁵ Edward Cieśla „Zabawa”, zastępca szefa propagandy Komendy Obwodu Przeworsk AK, żołnierz plutonu dywersyjnego i oddziału likwidacyjnego Obwodu Przeworsk, zastępca dowódcy 1. plutonu oddziału „Prokopa”, dowódca drużyny plutonu partyzanckiego „Jodły” i 2. plutonu 3. kompanii OP 40, żołnierz zgrupowania Obszaru Lwowskiego AK „Warta”, 2. Korpusu i Kompanii Wartowniczych (Niemcy), kurier władz wojskowych Rządu RP na Uchodźstwie, ppor. (1944). Ur. 22 II 1923 r. w Studzianie, pow. Przeworsk. Syn Jana i Karoliny z d. Majcher. Uczestnik kampanii wrześniowej 1939 r. W latach 1942–1945 żołnierz Obwodu AK Przeworsk i zgrupowania partyzanckiego Obszaru Lwowskiego AK „Warta”. 2 XII 1945 r. przedostał się do amerykańskiej strefy okupacyjnej w Niemczech, gdzie przebywał w obozie w Murnau. Współpracownik Oddziału II PSZ na Zachodzie. Podczas powrotu do kraju z zadaniem zorganizowania przerzutu na zachód rodzin wojskowych aresztowany w styczniu 1946 r. Wyrokami Wojskowego Sądu Rejonowego w Warszawie z 17 III i 21 XI 1947 r. skazany na karę śmierci. Ułaskawiony. Wyrok odbywał w więzieniu we Wronkach do 1949 r. Na wiadomość o aresztowaniu brata Tadeusza, współpracownika władz RP na Uchodźstwie, zorganizował grupę mającą zdobywać środki na wykupienie lub odbicie brata. Aresztowany 21 XI 1950 r. w Opolu. Wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Opolu z 28 II 1952 r. skazany na karę śmierci. Stracony 9 VIII 1952 r. w więzieniu w Opolu.

Fot. ze zbiorów Autora

Pogrzeb Edwarda Cieśli na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie

bokości zdawał się potwierdzać przypuszczenie, że powodem takiego działania był fakt pogrzebania w tym miejscu wcześniej innej osoby. Po wydobyciu szczątków Stefana Jarosińskiego przystąpiono do usunięcia spodu trumny, która – jak się okazało – położona była bezpośrednio na szczątkach oficera AK.

Ułożenie kości i odnalezione ślady po drewnie i ubraniu pozwalają na stwierdzenie, że skazańca pochowano w ubraniu w drewnianej skrzyni. Jej rozmiary nie były jednak dostosowane do wysokości ofiary, o czym świadczy charakterystyczne ugięcie nóg w kolanach. Osoba umieszczająca ciało Cieśli w skrzyni położyła je na plecach, krzyżując ręce skazańca na brzuchu. O dramatycznym przebiegu egzekucji świadczył kilkucentymetrowy otwór wylotowy po kuli znajdujący się nad lewym oczodołem. Także w jego przypadku śmierć nastąpiła od kuli małokalibrowej wystrzelonej w potylicę. Zdaniem jednego z więźniów okresu stalinowskiego z Opola i kolegi E. Cieśli jego egzekucja odbyła się na podwórku więziennym. Skazany na karę śmierci był kilkakrotnie wyprowadzany wcześniej z celi. Powtarzalność tej czynności z czasem przestała budzić większe emocje u Cieśli. 9 sierpnia 1952 r. nastąpiło kolejne wywołanie z celi. Po przejściu jednej z wewnętrznych bram idący za skazańcem kat więzienny strzelił w potylicę idącemu z przodu więźniowi. Bardzo niski wzrost funkcjonariusza i wysoki E. Cieśli spowodowały oddanie strzału z dołu, na skutek czego kula weszła u samej nasady potylicy i wyszła przez czoło.

Wyniki badań DNA E. Cieśli otrzymane 19 września 2006 r. z Katedry i Zakładu Medycyny Sądowej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie określiły prawdopodobieństwo identyfikacji na poziomie 99,93 proc.⁶

Staraniem Elżbiety Jakimek-Zapart z OBEP IPN w Krakowie 3 października 2006 r. odbył się uroczysty pogrzeb E. Cieśli na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie. Po kilkudziesięciu latach, w asyście kompanii honorowej WP, władz IPN, miasta Krakowa i Opola, kilkudziesięciu pocztów sztandarowych organizacji kombatanckich i szkół, szczątki syna pochowano w grobie jego rodziców.

⁶ OBEP IPN we Wrocławiu, BEWf-077-7(16)/06, Pismo Katedry i Zakładu Medycyny Sądowej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie z 19 IX 2006 r.